

maliyetini indirmek ve kalitesini yükseltmek suretiyle geniş halk küt-
leleri tarafından büyük ölçüde yoğaltımını sağlamak başlı başına üze-
rinde durulacak bir dâvadır.

Türk ekonomisinde hayvancılığın önemi:

Türk ekonomisinde hayvancılığın yeri çok büyüktür. Birçok mem-
leket parçalarında büyük halk ve köylü yığınlarının en mühim geçim
vasıtası hayvancılıktır. Köy iktisadının en mühim cüzütamını da hay-
vancılık teşkil eder. Büyük ölçüde dış pazar için istihsal yapan mem-
leket parçalarında bile merkezlerden muhite doğru biraz gidilince, da-
ha ziyade hububat ziraati ve hayvancılıkla uğraşan köy mıntakalarına
girilir ve bu bölgelerde hayvan, köylünün en mühim gelir kaynağını teş-
kil eder.

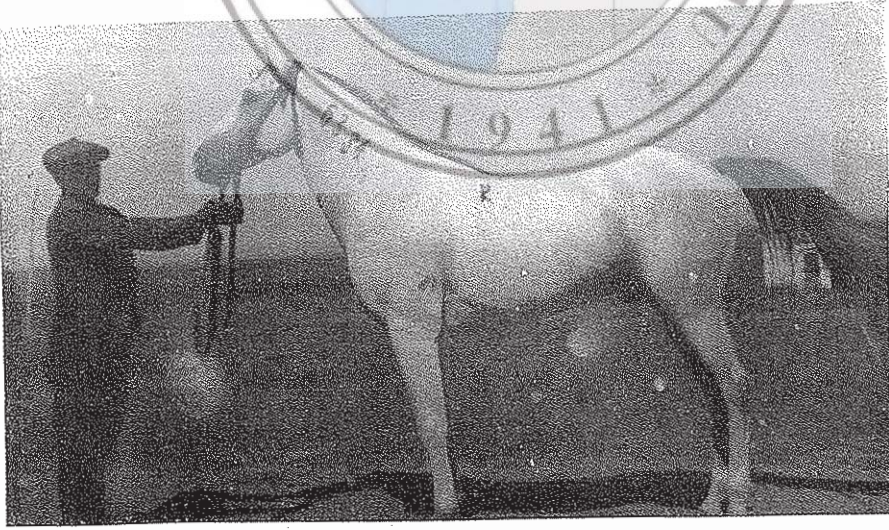
Doğu Anadolu ve bilhassa Kars, Erzurum ve civarı gibi gayri-
müsaait iklim ve münakale şartları yüzünden ziraatin tamamen tâli bir
ehemmiyet gösterdiği mıntakalarda ise hayvancılık mahalî iktisatların
en mühim rüknüdür. Buralarda bütün iktisadi hayatın belkemiği hay-
vancılıktır, denilebilir. Bilhassa sığırcılık ve koyunculuk pek büyük bir
önem alır. Orta Anadolu gibi en mühim hububat mıntakalarımızda da
kazanç kaynağı olarak koyunculuk ve Ankara keçisi yetiştiriciliği birçok
yerlerde hububat ziraatinden daha ehemmiyetlidir.

Ziraat, teknik bakımından memlekette henüz çok geridir. Top-
rak her yerde verimli değildir. Yem ziraati mahduttur. Buna karşılık
ekilemiyen arazi ile birlikte ziraate elverişli olmayan ve milyonlarca
hektar tutan meralarda biten otu, hayvanlar en iyi değerlendirmekte,
bilhassa koyun ve keçi yetiştirmeleri bu tabiat ve ziraat şartları içinde
köylüye en mühim geliri temin etmektedir. Cenubî ve garbî Anadolu-
da ve kısmen Şimalî Anadolu da dağlık, arızalı ve meraları kötü, ka-
yalık, taşlık, çalılık, fundalık mıntakalarda köylüler ve işiretler çoğu
zaman yalnız keçi yetiştirmekle geçinir. Buralarda keçi en az masrafla
yetiştir. Ve bu kötü gıda şartlarını en iyi değerlendirir. Bu bölgelerde
sığır yetiştirilemez. Hattâ koyunculuk bile yapılamaz.

Trakya ve Garbî Anadolu da turfandacılık, sütçülük ve yapağı
üretimi koyunculuktan halkın, köylünün büyük menfaatler temin et-
mesini mümkün kılar. Orta ve Doğu Anadolu da büyük mera koyun-
culuğu, şehirlerin ve merkezlerin etini temin eder. Ve buralardan İst-
anbul, Ankara, İzmir gibi büyük yoğaltım merkezlerine yapılan sev-
kiyattan başka hudut kapıları ve iskelelerden Suriyeye, Mısıra, Yuna-
nistana, Adalara ve Rusyaya her sene büyük ölçüde koyun ihraç edi-

1 — Karacabey harasından bir görünüş

2 — Çukurova harası salkan arap beygirlerinden 63/34 Alceylân

3 — Yerli sığırları ıslah için getirilen montafon'ların döllerinden bir yarımkan inek

4 — Bir yarımkan merinos koçu

lır. Doğu vilâyetleri daha ziyade sığır ihraç eder. Ayrıca sığır bilhassa öküz elde etmek için yetiştirilir, ki ziraatimizin bugün henüz en mühim aleti ve vasıtası öküz olmak bakımından bu yetiştirme kolunun önemi bilhassa büyüktür.

Hayvancılığın memleket ekonomisindeki yerini daha iyi belirtmek için en önemli hayvancılık kolları üzerinde biraz durmak lâzımdır:

Atçılık:

At, Türkiyede en ziyade münakalâta şehirlerde ve şehir aralarında araba atı, demiryolu bulunmayan ve yolları iyi olmayan yerlerde uzak mesafeler arasında yük hayvanı olarak kullanılır.

Limanların bir çoğundan iç bölgelere ve iç bölgelerden limanlara ve ticaret merkezlerine, ürünler kısmen atlarla nakledilir.

Türkiyede at ziraatte diğer memleketlere nazaran henüz az ehemmiyetli bir yer almaktadır. Öküz ve manda ziraat hayvanı olarak daha çok kullanılır. Umumiyetle ziraati nispeten ileri olan yerlerde at kullanılırsa da yine mahduttur. Meselâ bunlar arasında Eskişehir ve Adana mıntakası zikredilebilir. Atı ziraatte daha büyük ölçüde kullanmak, zirai gelişimimizde ilk adım olarak kabul edilmelidir. Bunun için de ziraatin organik bir inkişafı ile paralel olarak atçılığı teşvik vasıtalarına önem vermek lâzımdır.

Binek ve spor hayvanı olarak at, eskiden memleketimizde büyük bir yer almıştır. Fakat bugün maalesef eski ehemmiyetini kaybetmiş bulunmaktadır. Bunun sebebi iktisat ve ziraatimizin gerilemesi, duraksız harblerle halkın fakir düşmesi ve kısmen de makineli vasıtaların çoğalması, atçılığın pahalı bir yetiştirme kolu olmasıdır. Binek ve spor atçılığının gelişmesi, ekonomik kalkınmamızla müvazi yürümek zorundadır. Netekim Cumhuriyetten sonra birkaç yıllık bir huzur, memleket atçılığında hissedilir bir gelişim meydana getirmiştir.

Kaydettiğimiz sebepler yüzünden bugün at kalitesi memlekette maalesef henüz düşüktür. Bununla beraber harbden evvelki son senelerde at sayısının arttığını da kaydetmek lâzımdır. 1914 istatistiklerine göre eski imparatorlukta Arabistan ve Suriye dâhil olmak üzere 880.000 at varken bugün bu miktar 1.000.000 etrafındadır. Son yılların her yaşta at meçudu şunlardır:

Yıllar	At sayısı
1934	738.825
1935	841.866

<u>Yıllar</u>	<u>At sayısı</u>
1936	1.020.169
1937	1.057.955
1938	964.245
1939	946.873

Cumhuriyet Hükümetleri 1923 ten itibaren atçılığa lâzımgelen ehemmiyeti vermiş ve memleket atlarını ıslah için büyük çalışmalar yapmıştır. Memlekette 1924 ten itibaren muhtelif tarihlerde 5 hara kurulmuştur:

<u>Haranın adı</u>	<u>Kuruluş tarihi</u>
Karacabey	1924
Sultansuyu	1929
Çifteler	1934
Konya	1934
Çukurova	1934

Ayrıca, hususi muhasebeler elindeki depolardan başka altı devlet aygır deposu tesis edilmiştir. Bunlar Çifteler, Uzunyayla, İnanlı, Mercimek (Çukurova) Ilıca (Erzurum) Diyarbakır aygır depolarıdır.

1923 te devlet elinde ancak 15 damızlık aygır varken bugün bu miktar, vilâyetler elinde bulunanlarla beraber, bine yakındır.

Sığırcılık:

Sığır bizde Avrupa ve Amerikada olduğu gibi süt ve et hayvanı olarak yetiştirilmez, denilebilir. Buralarda büyük ve kalabalık şehirlerin süt ve et ihtiyacı büyük ölçüde sığırlardan temin edildiği halde bizde bunlar daha ziyade koyundan elde edilir. Ve sığır daha ziyade öküz elde etmek için yetiştirilir. 1927 yazımına göre memlekette 2.300.000 ineğe mukabil 2.616.000 öküz ve 749.000 danaya mukabil 1.105.000 tosun isabet etmesi bunu gösterir. Memleketin en büyük parçalarında ziraat işlerinde öküz kullanılır. Bunlardan Orta Anadolu'da yetiştirilen yerli kara ırkın öküzleri fevkalâde küçüktür. Ve ancak kara sapanaya koşulabilirler; toprağı da ancak sathi surette işleyebilirler. Toprağı derinden süren ağır demir pulluklarda bu öküzler kullanılamamaktadır. Bundan başka Orta Anadolu'da yetişen sığırlar gerek miktar ve gerekse kalite itibarıyla düşük oldukları için her sene sürelerle daha ileri bir sığır yetiştirme mıntakası olan Kars ve Erzurum vilâyetlerinden kırmızı ırktan öküzler getirilir ve iş hayvanı olarak Orta Anadolu'ya sa-

maye görmüş bazı endüstri kolları vardı. Bunlar ham maddelerini memleketten sağlayan dokuma endüstrisiyle (muhtelif tarihlerde Feshane, Hereke, Karamürsel, Zeytinburnu fabrikaları kurulmuştur) deri endüstrisi (Beykoz fabrikası), harp endüstrisi (Barut fabrikası, Fişekhane, Tophane, Tersane), maden çıkarma endüstrisi (Ergani bakır madeni, Bereketli, Bolkar dağı ve Gümüşhacıköy gümüşlü kurşun madenleri, Eskişehir lületaşı madeni) dir. «Çoğu Abdülmecit devrinde kurulan ve ecnebi mühendisler tarafından inşa edilmekle beraber, müdürleri ve amelesinin bir kısmı da ecnebi olan bu fabrikalar, umumiyetle muvaffak olamamışlar ve devlet için ağır bir yük haline gelerek az bir zaman sonra kısmen faaliyetlerini tatil etmek mecburiyetinde kalmışlardır» [1]. Devlete ait bu teşebbüsler yanında yerli ve yabancı kapitallerle meydana gelmiş birçok endüstriler vardı ki bunların büyük bir kısmı ham maddelerini memleketten sağlıyordu. Bunların içinde en önemlileri ham maddelerini ziraatten alan endüstri kolları ile dokuma endüstrisi ve halıcılıktı. Bu endüstriler o zamanki topraklarımızın her tarafına dağılmış olmakla beraber bilhassa İstanbul, İzmir... gibi büyük şehirlerle ipek merkezi olan Bursada toplanmıştı. Bu günkü hudutlar içinde yapılan bölge bölümüne göre endüstri, mahsulleri çok ve çeşitli, nüfusu fazla olan Marmara ve Ege bölgelerinde diğer bölgelere nazaran daha önemli idi.

2) MEŞRUTİYET DEVRİ kısa ve harpler içinde geçtiği için endüstri alanında büyük bir değişiklik olmadı. Yalnız 1913 (1329) tarihli «Teşviki Sanayi Kanunu muvakkatı» ni çıkarmakla Meşrutiyet idaresinin endüstri işle ciddi surette ilgilendiği anlaşılıyor. Bu kanun, ileri sürülen bazı şartları haiz endüstri müesseselerine muayyen bir miktar yer sağlıyor, onları arazi ve emlak vergilerinden muaf tutuyor ve yabancı memleketlerden getirilecek yapı malzemesi, makineler ve ham maddelerden gümrük resmi almıyordu. Araya birinci Cihan Harbinin ve İstiklâl Savaşının girmesi dolayısıyla bu birinci «Teşviki Sanayi Kanunundan» istenilen fayda elde edilemedi. 1913-15 senelerinde yapılan endüstri istatistikine göre memlekette endüstri müessesesi adına lâyük 269 müessese vardı. Bunun 88 i ham maddelerini ziraatten alan endüstri kollarına (değirmencilik, makarnacılık, konservecilik., yağ ve sabun endüstrisi), 20 si seramik ve çimento endüstrilerine, 12 si deri endüstrisine, 19 u odun endüstrisine, 75 i dokuma endüstrisine (yün ipliği yapan ve yünlü kumaşlar dokuyan 12 fabrika, pamuk ipliği yapan ve pamuklu dokuyan 3 fabrika, 41 ham ipek fabrikası, ipekli kumaş dokuyan 6 fabrik, 12 diğer dokuma fabrikası), 55 i sigara kâğıdı endüstrisine ve matbaacılığa (12 sigara kâğıdı fabrikası, 43 matbaa ve diğer kâğıt işleri yapan küçük müesseseler)

[1] Sarc (Ö. Celâl). *Aynı eser*, S. 14

kadar parasız, belediye sınırları içinde on sene taksitle ödenmek şartıyla devlete ait yerlerin verilmesini sağlar. Onları bina, arazi, kazanç vergileri ile bazı belediye resimlerinden ve fabrikaların yapılması ve işlemesi için gerekli malzeme, makine ve âletlerle ham maddeleri gümrük vergilerinden muaf tutuyor. Bundan başka müesseseleri, malzeme ve makinelerin memleket içinde demiryolları ve vapurlarla naklinde % 30 tenzilatından faydalandırıyor. [1]

Endüstrileşme yolunda özel teşebbüsleri teşvik eden «Teşviki Sanayi Kanunu» tesirini derhal gösterdi. 1923 senesinden evvel Türkiyede endüstri müesseselerinin sayısı 342 iken bu miktar Teşviki Sanayi Kanununun tesirile 1932 de, devlet ve belediyelere ait olanlar da dahil olmak üzere, 1473 ü bulmuş ve 1933 de türlü endüstri kollarında görülen toplanma temayülü müessese sayısını 1397 ye düşürmüştür. Endüstri müesseselerinin dağılımını gösteren istatistikler gözden geçirilirse görülür ki gerek 1932 de gerek 1933 de ham maddelerini ziraattan alan endüstrilerle, dokuma endüstrisi en önemli endüstri kollarıdır. 1932 de türlü endüstri kollarına yatırılan kapital miktarı yuvarlak hesap 63 milyon Türk lirası, bu kollarla çalışan amele miktarı 62 binden fazla ve istihsalin değeri de 155 milyon Türk lirasına yakındı. Halbuki 1915 senesinde istihsalin değeri ancak 7,5 milyon lirayı buluyordu.

1923 den 1933 e kadar geçen ilk on sene zarfında kapitülasyonların kaldırılması, gümrük tarifesinin millî endüstriyi koruyacak tarzda tanzimi, endüstriyi teşvik eden kanunun çıkarılması ve nihayet ona kredi sağlayacak bir bankanın kurulması gibi Cumhuriyet hükümetinin aldığı tedbirler sayesinde endüstri oldukça gelişmiş ve bu zaman zarfında irili ufaklı 1130 kadar müessese kurulmuştur.

Fakat memleket kısa zamanda bu alanda büyük başarılar bekliyordu. Özel kapitallerin yeter derecede olmayışı modern endüstrinin istediği büyük fabrikaların kurulmasına imkân vermiyordu. Bundan başka özel endüstri müesseseleri daha ziyade coğrafi şartların tesiri altında kalarak, yani endüstriye gerekli enerji kaynakları ile (bilhassa taşkömür ve petrol), ham maddenin ucuzca sağlandığı, amelenin bol ve ucuz, taşın vasıtalarının çok ve çeşitli olduğu, nihayet yapılmış eşyanın - ihtiyaç dolayısıyla - her zaman sürümünü sağladığı yerlerde (büyük şehirler ve civarı, limanlar ve demiryollarının düğümlendiği yerler) kuruluyordu. İşte bunun içindir ki özel endüstri müesseseleri İstanbul, Bursa, İzmir, Adana ve Ankara gibi büyük şehirlerde ve civarında, Zonguldak gibi taşkömür merkezinde yahut Eskişehir gibi civarında buğday ve şeker pancarı ziraatlerinin geliştiği aynı zamanda demiryol-

[1] 1927 «Teşviki Sanayi Kanunu», bazı mahzurları önlemek maksadile, 1933 de tadil edilmiş ve tamamlanmıştır.

larının düğümlendiği yerlerde kurulmuştur. Bu duruma göre coğrafi şartların elverişli olmadığı alanlar ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynayan endüstriden faydalanamayacaktır. Geçim kaynakları esas itibarile ziraat (bilhassa buğday ziraati) ve hayvancılık olan Orta ve Doğu Anadolu bu haldedir. Bu bölgelerde kurulacak bazı endüstri kolları Türkiyenin diğer bölgelerine nazaran fakir olan bu yerlerin halkı için önemli bir geçim kaynağı olacaktır. Özel kapital sahipleri, coğrafi şartlar bakımından çok az elverişli olan bu yerlerde tabiatile fabrikalar kurmak istemezler. Nihayet bu günkü şartlar içinde kurulacak endüstrinin tabiatı, yeri askerî düşüncelere de uygun olmak zaruretindedir. İşte bu gibi sebepler dolayisile ve aynı zamanda endüstrinin bir an evvel iç pazarın ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir hale gelmesi ve döviz temini için ihraç maddeleri elde etmek (meselâ bakır gibi) maksadile o zamana kadar endüstriyi yalnız teşvik ve himaye eden devlet bundan sonra bu işin başına geçti. Bu suretle endüstrileşme alanında devletle tert elele vererek memleketi kendi kendine yetecek bir hale getirmek için beraber yürüyecekti.

Devlet bu işe çok esaslı bir şekilde girişti. Beş yıllık endüstri plânları hazırlattı. Birinci beş yıllık plâna göre (1934-1939) genişletilen ve yeniden kurulan endüstri kolları şunlardır:

- 1 — Dokuma endüstrisi (Pamuk, yün, kendir),
- 2 — Ağır endüstri ve maden endüstrisi (demir, sömükok, taşkömürden çıkarılan maddeler, bakır, kükürt),
- 3 — Selüloz endüstrisi (selüloz, kâğıt ve karton, sun'î ipek),
- 4 — Seramik endüstrisi (şişe, cam, porselen),
- 5 — Kimya endüstrisi (Sülfirik asit, klor, sudkostik, süperfosfat).

Bu plâna göre kurulan fabrikaların sayısı 16 dır. İzmitteki klor ve sudkostik fabrikasıyle Karabükte kurulmakta olan süperfosfat fabrikası (Bu fabrikaların montajı yapılmakta olup 1944 te işletilmeğe başlanacaktır) bir tarafa bırakılacak olursa geri kalan fabrikalar işlemektedir.

Devlet beş yıllık plânların tatbikini Sümerbanka bıraktı. Bu banka 1933 de kurulmuş olup «Sanayi ve Kredi Bankası»nın ve «Sanayi Ofisi»nin yerine geçmiştir. Başlangıçta bankanın sermayesi 20 milyon lira iken sonradan artırılmış ve 150 milyon liraya çıkarılmıştır. Plânda yapılması gereken fabrikalardan bazısını (sömükok, Paşabahçe cam ve şişe fabrikası) Türkiye İş Bankası üzerine almıştır.

1934 yılında tatbikine başlanan birinci beş yıllık plân başarı ile tamamlanmıştır. Bu plâna göre kurulan ve genişletilen endüstri kolları memleket ihtiyaçlarının büyük bir kısmını karşılamış ve başta pamuklular ve ipekliler olmak üzere her nevi dokumalar, iplikler, kâğıt ithalâtı azalmıştır.

1925 yılında pamuklu ve pamuk ipliği için dışarıya 75 milyon lira kadar para verirken bu miktar Teşviki Sanayi Kanunundan faydalanan müesseselerin istihalleriyle gittikçe azalmış (1934 de 17 milyon lira kadar) ve beş yıllık plânla kurulan ve genişletilen fabrikaların istihalleriyle de 6,5 milyona düşmüştür. Aynı şekilde azalış yünlül kumaşlarda ve yün ipliklerinde de görülmektedir.

Başarı ile bitirilen birinci beş yıllık plândan sonra, hazırlanmış olan ikinci beş yıllık plânın tatbikına başlanılacaktır.

Bu plânda şu endüstri kolları ele alınmıştır:

- 1 — Madencilik,
- 2 — Maden kömürü ocakları işletmeleri,
- 3 — Bölge elektrik santralleri,
- 4 — Ev mahrukatı endüstri ve ticareti,
- 5 — Toprak endüstrisi,
- 6 — Gıda maddeleri endüstrisi ve ticareti,
- 7 — Kimya endüstrisi,
- 8 — Mihanik endüstri,
- 9 — Denizcilik.

Görülyorki ikinci beş yıllık endüstri plânı da birinci plânın koyduğu ana esaslara uygun, fakat kapital ve ekonomik mahiyeti itibariyle birinciden daha geniştir. Bu plâna göre kurulacak fabrika sayısı (100) ü geçecektir. [1]

1939 lharbi dolayısıyla derhal tatbikına geçilemeyen «ikinci beş yıllık endüstri plânının gerçekleşmesiyle bazı endüstri kollarımızda ihrâç imkânlarının hâsıl olması da mümkündür.» [2]

TÜRKİYEDE ENDÜSTRİNİN DAĞILIŞI.

Türkiyede endüstrinin* dağılışı gösteren harita (şekil 1) gözden geçirilecek olursa görülür ki:

- 1 — Endüstri memleketin her tarafına dağılmış olmakla beraber Marmara ve Ege bölgelerinde, diğer bölgelere nazaran, daha canlıdır;
- 2 — Bu endüstri çeşitlidir;
- 3 — Memleketin her tarafına dağılmış olan dokuma endüstrisiyle ham maddelerini ziraatten alan endüstri kolları, diğer endüstri kollarına nazaran daha önemlidir.

Memleketin her tarafında endüstrinin kurulması için tabii ve beşeri şartlar (hâm madde, enerji kaynağı, işçi ve kapital, iç pazar) az çok mevcut

[1] XV ci yıl Kitabı. (C. H. P. neşriyatından) S. 310

[2] XV ci yıl Kitabı. (C. H. P. neşriyatından) S. 310

olduğundan endüstri yurdun her tarafına dağılmış bir haldedir. Endüstrinin, bilhassa dokumacılıkla ham maddelerini ziraatten alan endüstri kollarının, Marmara bölgesi ile Batı Anadolu'da toplanma temayülünü göstermesi buralarda coğrafi şartların, diğer bölgelere nazaran çok daha elverişli olması ile izah edilebilir. Derhal söyleyelim ki Türkiyede Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Büyük Britanya ve Fransada olduğu gibi endüstri bölgeleri (Almanya'da Rhur, Büyük Britanyada NW bölgeleri gibi) bahis konusu olamaz. Bizde yalnız İstanbul ve İzmir gibi büyük şehir ve limanlarda ve bunların civarında nüfusun fazla olması, kapitalin bulunması, taşın vasıtalarının bol ve ucuz olması dolayısıyla enerji kaynaklarının (kömür ve petrol) kolayca sağlanması oldukça canlı bir endüstrinin doğmasında ve gelişmesinde başlıca sebeplerdir. Yukarıda, tarihçe kısmında da bildirildiği gibi, daha Osmanlı İmparatorluğu zamanında coğrafi şartların elverişli olması sayesinde İstanbul, Bursa (ipek endüstrisi merkezi) ve İzmir şehirleri içinde ve civarında kurulan çeşitli endüstri, bilhassa dokuma endüstrisi ile ham maddelerini ziraatten alan endüstri kolları, Cumhuriyet devrine kadar gelmiş ve bu devide hükümetin himaye ve teşvikından faydalanarak gelişmiştir.

Türkiyenin en büyük şehri olan İstanbul aynı zamanda en önemli endüstri merkezidir. Büyük kara ve deniz yolları üzerinde bulunan İstanbul'da çeşitli bir endüstrinin doğması ve gelişmesi için tabii ve beşeri şartlar vardır.

Bu kalabalık şehrin türlü ihtiyaçlarını karşılamak üzere birçok endüstri kolları meydana gelmiştir. Bunların başında gıda endüstrisi (sütten yapılan maddeler, konservelik, şekerden yapılan maddeler, her türlü unlar, makarna, .. bitkisel yağlar) geliyor. Bu endüstri kolu ham maddeyi a) şehirden ve civarından (sebze, meyva, süt), b) civar bölgelerden (tahıl, meyva, sebze), c) yabancı memleketlerden (çikolata için kakao ve kakao yağı...) sağlıyor. Bundan sonra dokuma endüstrileri (pamuklu, yünlü ve ipekli kumaşlar, iplikler), trikotaj ve çorapçılık geliyor. Tezgâh, atelye ve fabrika halinde faaliyet gösteren bu endüstri kolu İstanbul'da çok önemlidir. Dokuma endüstrisi, trikotaj ve çorapçılık ham maddelerini memlekette sağladığı gibi yan işlenmiş maddelerini de (her türlü iplikler) hem memlekette ve hem de yabancı memleketlerden sağlamaktadır. Kunduracılığın çok ilerlemiş olduğu İstanbul'da dericilik de gelişmiştir. Ham maddesini memleket içinden sağlayan bu endüstri Yedikule, Haliç ve Beykoz'da toplanmıştır. Bunlardan başka İstanbul'da çimento endüstrisi, son senelerde doğan kauçuk endüstrisi (ham maddesi tamamen dışarıdan gelmektedir), şişe ve cam endüstrisi, tütün endüstrisi (devlete ait), büyük bir limanda bulunması gereken doklar ve havuzlar (devlete ait) lokomotif, vagon ve tramvay arabaları tamir ve montaj atelyeleri (devlete ait), hususî kapitallerle meydana gelmiş olan maden endüstrisi (imalâthaneler, tamir ve montaj atelyeleri) de vardır.

Zengin Ege bölgesinin en önemli şehir ve limanı olan İzmirle civarında da tabii ve beşerî şartlara uygun olarak oldukça çeşitli ve canlı bir endüstri kurulmuş ve gelişmiştir. İzmir endüstrisinin önemli bir karakteri, ihraç maddeleri meydana getiren bir endüstri oluşudur. Meyankökü endüstrisi, palamut endüstrisi, Incir ve üzüm endüstrisi, bitkisel yağlar ve sabun endüstrisi ihraç maddeleri sağlayan başlıca endüstri kollarıdır. Bunlardan başka İzmirde gıda maddeleri endüstrisi, (bitkisel yağlar, makarna, un ilâ...), Ege pamuğunu işleyen pamuklu dokuma ve iplik endüstrisi, yünlü dokuma endüstrisi, deri endüstrisi, tütün endüstrisi de vardır. Bu endüstri maddeleri şehir içinde sarfedildiği gibi memleketin her tarafına da gönderilmektedir.

1923 den evvel biri güneyde (Adana bölgesi) öteki kuzeyde (Ereğli-Zonguldak bölgesi) olmak üzere daha küçük ölçüde iki endüstri bölgesi daha vardı ki bunlar da Cumhuriyet devrinde gelişmiştir. Bunlardan birincisi memleketin en önemli pamuk bölgesi olup burada pamuklu dokuma endüstrisi kurulmuştur. Ötekine gelince, burası da zengin bir kömür havzası olup burada yabancı kapital ile maden çıkarma endüstrisi kurulmuş, fakat sonradan tesisat hükümet tarafından satın alınarak genişletilmiştir.

Cumhuriyet devrinde yepyeni birkaç endüstri merkezi meydana gelmiştir: 1) Selüloz endüstrisi merkezi haline gelen İzmit, 2) Ağır endüstri merkezi olarak doğan Karabük, 3) Bir harp endüstrisi merkezi haline gelen Kırıkkale ile 4) İzmit körfezinde Gölcük'tür. Bunlardan başka İç Anadolu'da (Ankara, Kayseri, Sivas, Eskişehir, Konya Ereğlisi), Doğu Anadolu'da (Malatya, Ergani) Ege bölgesinde (Nazilli, Uşak), Marmara bölgesinde (Gemlik - Bursa Tekirdağ, Alpullu), Karadeniz bölgesinde (Tuzlal) Akdeniz bölgesinde (Isparta, Keçiborlu) ikinci derecede önemi haiz birtacım merkezler belirmiştir.

Ham maddelerin çeşitli olması aynı zamanda ihtiyaç dolayısıyla memleketteki endüstri de çeşitlidir. Fakat memleketimiz esas itibarıyla bir ziraat ve hayvan besleme memleketi olduğundan ham maddelerini bitki ve hayvanlardan alan endüstri kolları (gıda maddeleri endüstrisi ve dokuma endüstrisi) hem memleketin her tarafına dağılmıştır hem de diğer endüstri kollarına nazaran daha önemlidir. Onun için biz de memleketimizde başlıca endüstri kollarını gözden geçirirken başta ham maddelerini ziraatten alan endüstri-lerden başlayacağız.

MEMLEKETİMİZDE BULUNAN BAŞLICA ENDÜSTRİ KOLLARI

I. HAM MADDELERİNİ ZİRAATTEN VE HAYVAN ÜRÜNLERİN-DEN ALAN ENDÜSTRİLERİ şu guruplar altında toplamak kabildir:

A) Gıda maddeleri endüstrileri,

- B) İspirto ve ispirotolu içkiler endüstrisi,
- C) Tütün endüstrisi,
- D) Dokuma endüstrisi,
- E) Deri ve ayakkabı endüstrileri.

A) GIDA MADDELERİ ENDÜSTRİLERİ.

Bu grup altında birçok endüstri kolları toplanabilir:

a) **DEĞİRMENCİLİK:** Nüfusun % 82 kadarı çiftçi olan memleketimizde halk her şeyden evvel ekmeğini düşünmek mecburiyetindedir. Çiftçi elde ettiği buğdayı, arpa, çavdar ve mısırı öğütüp ekmeklik un yapmak için değirmene ihtiyacı vardır. Memleketimizde değirmen köylere varıncaya kadar girmiştir. Bunlar ekseriyetle su kuvvetiyle işlemektedir. Bunlardan başka her çeşit una çok miktarda ihtiyacı olan büyük şehirlerde, buğdayın çok miktarda yetiştiği bölgelerde, bilhassa İç Anadolu şehirlerinde, değirmencilik oldukça ileri gitmiştir. İstanbulda modern değirmenlerimiz olduğu gibi İzmir, Ankara, Eskişehir, Konya, Aksaray, Antalya, Mersin, Adana, Samsun... gibi şehirlerimizde yeni teçhizatlı un fabrikalarımız vardır. İstihsal kabiliyetleri fazla olan İstanbul değirmenleri 1930 senesine kadar yerli mahsul az olduğu zaman dışarıdan gelen tahıl öğütüp hem şehirin ve hem de kıyı ve iç Anadolu vilâyetlerinin bir kısmı un ihtiyaçlarını sağlamakta idiler [1]. Bugün bunların hepsi yerli ürünleri işlemektedir.

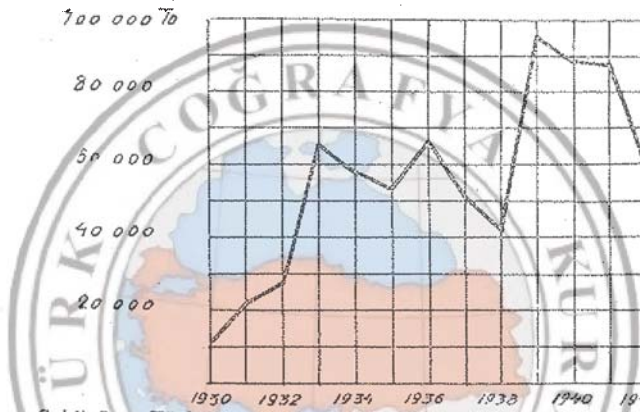
b) **Ekmekçilik, simitçilik ve pastacılık** bilhassa büyük şehirlerde gelişmiştir. Son senelerde elektrikle çalışan hamur makineleri kullanan modern fırınların sayısı gittikçe artmaktadır. Bütün bu endüstri kolları ham ve yarı işlenmiş maddelerini (un, şeker, meyva) hep memlekerten sağlamaktadır.

c) Yine undan yapılan önemli bir yiyecek maddesi de makarnadır. Büyük şehirlerde sarfedilen bu maddeleri yapan fabrikalar bilhassa İstanbul ve İzmirde kurulmuştur.

d) **ŞEKER ENDÜSTRİSİ:** Cumhuriyet devrinde kurulan ve gelişen çok önemli endüstri kollarından biri şeker endüstrisidir. Hükûmet 5 Eylül 1925 tarihli şeker kanunu ile memlekette bu endüstrinin kurulmasını teşvik etmiştir. İlk fabrikalar 1926 da Alpullu ve Uşakta kurulmuştur. İlk seneler bu fabrikaların çıkardığı şeker o kadar önemli bir miktarda olmadığından (iki fabrika 1926 da 573 ton, 1930 da 13073 ton şeker elde etmiştir) dışarıya şeker için çok para veriliyordu (1929 da 12 milyon liradan fazla). 1930 dan sonra, fabrikaların durumu düzelmeye başladığından, çıkardıkları

[1] 1930 sanayi kongresi. Raporlar, zaııtlar. Neşreden : Millî İktisat ve tasarruf cemiyeti. S. 198 - 199

şeker miktarı arttı (1931 de 22649 ton, 1932 de 27707 ton) ve şeker ithalatı azaldı (1932 de şeker için dışarıya verilen para 3 milyon liraya düştü). 1933-34 senelerinde Eskişehir ve Turhal şeker fabrikaları kurulduktan sonra istihsal birdenbire arttı (1933 de Alpullu, Uşak ve Eskişehir fabrikalarının çıkardığı şeker 63 bin ton; 1934 de Turhal fabrikasının açılmasına rağmen bütün fabrikaların şeker istihsalı ancak 58663 ton idi. Bunun sebebi o sene şeker pancarının 1933 senesine nazaran az olmasıdır). Memleketimizde elde edilen şeker miktarı seneden seneye büyük farklar göstermektedir (Şekil - 2). Bu hal sıklıdan sıkıya şeker pancarı mahsulü ile liğlidir. Öyle ki mahsul iyi olduğu seneler fabrikalar fazla miktarda, fena olduğu seneler az miktarda şeker çıkarıyor.

Şekil 2. — Türkiye'nin son yıllarda Şeker istihsalatı (İstatistik yıllığının verdiği kıymetlere göre çizilmiştir).

1935 den beri şeker fabrikaları devlet kontrolü altında bir şirket tarafından idare edilmektedir.

Şeker endüstrisinin kurulması halkın çok önemli gıda ihtiyaçlarından birini karşılamakla memleketi dışarıya muhtaç olmaktan kurtardığı gibi çok önemli bir ziraat olan şeker pancarı ziraatini de memlekette yaratmıştır. Avrupa ve Amerikanın ileri endüstri ve ziraat memleketlerinde geniş ölçüde yetiştirilmekte olan pancar mükemmel bir münavebe bitkisi olduğundan pancar alınan tarlalara ertesi sene ekilen buğdayın verimi artar. Bundan başka pancarın yaprağı ve şekeri alındıktan sonra geriye kalan küsbesi hayvanlar için mükemmel ve ucuz bir besin maddesi olduğundan bu ziraat aynı zamanda hayvan yetiştirmeyi de (çift ve süt veren hayvanlar) teşvik eder. [1-2]

[1] Tanoğlu (A.) *Ziraat hayatı*. 1. Orta iklim memleketlerinde ziraat. İstanbul Üniversitesi yayınlarından No. 177. İstanbul 1942. S. 125-126.

[2] 1930 *sanayi kongresi. Raporlar, Zabıtlar* (Dip. İlg. İlhami Nafiz. Şeker sanayimiz) S. 219.

tılır. Sığır etine de rağbet azdır. Dana veya tosununu semirtip pazara sevk eden yetiştiriciler pek azdır. Aksine, artık ihtiyarladığı için çalışmayan kart öküzlerle sakatlanmış inekler pazara getirilir ve bunların etleri kalite itibariyle çok düşüktür.

İnek sütüne gelince, memlekette yetiştirilen ve milyonları bulan inekler umumiyetle az sütlüdür ve bu sütlerde gereği gibi değerlendirilmez. Şimalî Anadolu ile Şarkî Anadolu'da ve bilhassa Karsta ve Garbî Anadolu'da şehir ve kasabalar civarında yetiştirilen az sayıdaki ineklerin sütleri bir dereceye kadar değerlendirilir ise de yalnız süt için inek yetiştirmek Türkiyede pek mahduttur.

Kısmen Garbî Anadolu ile Trakya'da boz ırk (Plevneler) yetiştirilir. Ve bu ırk daha ziyade iş hayvanıdır.

Sığırlarımızın kaliteleri umumiyetle düşüktür. Kars bölgesi nispeten bir istisna teşkil eder. Bu mıntıka sığırları kırmızı renkte ve şark kırmızısı ismini taşır; yerli kara ve boz ırka nazaran süt ve et bakımından daha verimlidir. Sığırlarımızdaki evsaf bozukluğunun sebebi yem-sizlik ve bakımsızlıktır. Sığır, koyun kadar, iptidai mera şartlarıyla kötü bakıma kendini uyduramayacak bir yaratılıştadır. Koyun ve keçi kötü ve kısa otlu meralardan âzami faydayı temin ettiği halde sığırın kısa otlu meralarda barınması güçtür. Bundan başka koyun ve keçi yetiştirmelerinde yetiştiriciler az çok bir seleksiyon yaparak en iyi evsafta olanları damızlıkta kullandıkları halde sığırlarda en iptidai bir seçim yapılmaz. Köyde ekseriya boğa denebilecek bir damızlık bile bulunmaz. En iyi evsafta olan genç boğalar, aksine, öküz elde etmek için enenir.

Son istatistiklere göre memleketteki sığır mevcudu şudur:

Yıllar	* Sığır	* Manda
1934	6.486.000	789.000
1935	7.254.000	689.000
1936	8.328.000	801.000
1937	8.766.000	900.000
1938	9.310.000	885.000
1939	9.395.000	925.000

Ziraat Vekâleti memleket sığırlarını ıslah için bilhassa son yıllarda önemli çalışmalarda bulunmaktadır. Yukarıda adlarını verdiğimiz beş haramızda birer sığırcılık şubesi vardır. Ayrıca İnanlı, Göle, ve Kazovada kurulmuş olan inekhanelerde memleket sığırlarının ıslahı için gerekli olan boğalar yetiştirilmektedir.

Koyunculuk:

Türkiyede at, sığır ve mandalarımız evsaf itibariyle kötü oldukları halde memleketin ekstansif yetiştirme usullerine ve tabiat şartlarıyla bakım ve besleme şartlarına iyi uymuş ve evsafı nispeten bozulmamış olan evcil hayvan koyundur. Yukarıda da izah ettiğimiz gibi, memleketin hemen her tarafında köylünün en mühim gelir kaynaklarından biri koyundur, ve memlekette en fazla yetiştirilen hayvan da keza koyundur. Türkiyede yetiştirilen belli başlı koyun ırkları Trakya ve Batı Anadolu'da kıvrıkcık, Sakaryanın batısında dağlıç, Orta ve Doğu Anadolu'da karamandır. Son istatistiklere nazaran koyun mevcudumuz şudur:

Yıllar	Koyun mevcudu
1934	13.600.000
1935	17.000.000
1936	21.000.000
1937	22.000.000
1938	23.000.000
1939	25.000.000

Koyun Türkiyede daha ziyade et ve süt hayvanı olarak yetiştirilir. Yerli ırklarımızın yapağı verimi hem azdır; hem de kalitesi yüksek değildir. Bunun için son senelerde Batı Anadolu'da ve bilhassa Bursa, Balıkesir ve Çanakkale vilâyetlerinde yerli ırkları *Merinoslaştırma* işine başlanmıştır. Bugüne kadar alınan sonuçlar çok ümit vericidir. Bu mıntakalarda Merinosun iktisaden yerli koyunlara üstün olduğunu halk da takdir etmiş bulunmaktadır.

Merinoslaştırılmış sürülerde et ve yapağı verimi artmakta ve yapağı ayrıca kalite itibariyle çok yükselmektedir. Ziraat Vekâleti merinoslaştırma işin için büyük emek vermektedir.

Keçi yetiştirmesi:

Keçi yetiştirmesi Türkiyede batı memleketlerine nazaran farklı bir mahiyet gösterir. Garpta keçi yetiştirmesi, tavukçuluk gibi küçük hayvanlar yetiştirmesi nevindedir. Süt hayvanı olarak yetiştirilir. Ve «fıkaranın ineği» sayılır. Türkiyede ise keçi yetiştirmesi denilince sürüler halindeki bir mera hayvancılığı anlaşılmalıdır. İstanbul, İzmir gibi bazı büyük şehirlerin civarında ve Cenubi Anadolu'daki mahdut şehir ve kasabalarda süt hayvanı olarak yetiştirilen Maltız ve Suriye ke-

çileri gibi ırklar varsa da bunların miktarı pek azdır ve memleketin büyük bölgelerinde ve bilhassa cenup ve Batı Anadolu'da eti, sütü ve kılı için sürü halinde yetiştirilen kıl keçi bulunur.

Son istatistiklere nazaran kıl keçi mevcudumuz şudur:

<u>Yıllar</u>	<u>Kıl keçi mevcudu</u>
1934	8.500.000
1935	10.000.000
1936	10.000.000
1937	11.000.000
1938	11.000.000
1939	11.000.000

Ankara keçisi:

Memleket hayvancılığının bu kolu, iktisadımızda bilhassa bir dış ticaret ürünü ve endüstri hammaddesi olan tiftik üretimi bakımından büyük bir önemi haizdir. Ve bu önem tiftiğin memleket endüstrisinde ve köylü ev endüstrisinde kullanma alanları arttıkça ve dış ticaret ürünü olarak kalitesi yükseldikçe çoğalacaktır.

Son istatistiklere göre Ankara keçisi mevcudumuz şudur:

<u>Yıllar</u>	<u>Ankara keçisi mevcudu</u>
1934	3.000.000
1935	3.000.000
1936	4.000.000
1937	5.000.000
1938 *	5.000.000
1939	5.000.000

Ankara keçisi bilhassa orta yaylada yetişir. Asırlardan beri İç Anadolu köylüsüne ve memlekete mühim bir gelir temin eden emektar ve kıymetli bir yetiştirme koludur. Çifteler harasındaki nümune ağılı ve tiftik cemiyetinin örnek ağılları bu ırkın ıslahı için çalışmaktadır.